

DİDAKTİK VE ÜTOPİK BİR ROMAN: TOPRAK UYANIRSA

A Didactic and Utopian Novel: Toprak Uyanırsa

Ertan ENGİN*

ÖZET

Çeşitli alanlardaki yazılarıyla kuruluş yıllarından itibaren Cumhuriyet'e bir teorisyen/düşünür olarak katkıda bulunmuş Şevket Süreyya Aydemir, aynı zamanda kalemi edebî açıdan da dikkate değer bir yazardır. Onun edebî sahadaki denemelerinden biri de *Toprak Uyanırsa* adlı romanıdır. Yazar bu romanda edebiyat dışı yazılarında da eğildiği bir konu olan köyü ve köylüyü merkeze alır. Yayımlandığı yıl itibarıyla, bu konuyu merkeze almış olan çok sayıdaki roman ve hikâyeden farklı bir noktada duran *Toprak Uyanırsa*; köylü motive edildiğinde ve Anadolu toprağı canlandırıldığında ortaya çıkacak yeni/muhayyel Türkiye'nin portresini çizer. Bu aynı zamanda, anlatıcının/yazarın idealindeki köyün/Anadolu'nun canlandırılmasıdır. Herkesin mutlu ve huzurlu olduğu, el ele verip çalıştığı, yüzlerin güldüğü bu köyde; tabiata da çalışmayla cennetvâri bir çehre verilir. Yazar, kendi devrindeki köylere alternatif bir köy yaratır ve bununla okuyucuya mukayese imkânı sunar, onu düşünmeye sevk eder. Bu yazıda öncelikle *Toprak Uyanırsa*'nın ütöpik atmosferi ve kişileri dolayısıyla, ütopya kavramı ve Türk edebiyatında ütopya hakkında kısa bilgi verilmiştir. Daha sonra hem bu romandaki ütöpik vizyon içinde yer alan; köyün sorunları, eğitim, kalkınma gibi konular hem de bunları kendine mesele edinmiş idealist, hümanist bir öğretmen olan *Toprak Uyanırsa*'nın anlatıcısının beslenmiş olduğu düşünsel kaynaklar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler Şevket Süreyya Aydemir, köy, kalkınma, eğitim, *Kadro* dergisi

ABSTRACT

Şevket Süreyya Aydemir, who contributed to the Republic in various fields since its foundation as a theorist/intellectual, is also a remarkable writer in terms of literary. One of his literary experiences in the field is his novel called *Toprak Uyanırsa*. Author puts the village and the villagers into the center as he also does in his non-literary writings. As of the publication year, *Toprak Uyanırsa* stands at a different point than many novels and stories that have taken the same subject to the center; it draws portrait of new Turkey when the villagers are motivated and Anatolian land is revived. In this village where everyone is happy and peaceful, collaborates hand in hand, has smiling faces; a visage like heaven is given to the nature, too, by coordination. The author creates an alternative village to the villages in his epoch and by the help of this, he will offer the reader the possibility of comparison and will move the reader to think. In this article, primarily, due to the utopian atmosphere or the characters of *Toprak Uyanırsa*, a brief information has been given about the concept of utopia and the utopia in the Turkish Literature. Then, both the issues taking place in the utopian vision in this novel; such as problems of rural areas, education, development, and intellectual sources where being an idealist and humanist teacher, who assumes them as issue for himself, the narrator of *Toprak Uyanırsa* being fed have been discussed.

Keywords Şevket Süreyya Aydemir, village, development, education, *Kadro* journal

Ütopya Kavramı ve Tarihçesi

Yunanca olumsuzluk bildiren, “yok” anlamına gelen “ou” ve mekân/yer anlamına alan gelen “topos”tan oluşan ütopya kelimesine, her şeyin mükemmel olduğu yer anlamındaki “eutopia” arasında bir cinas yaparak başvuran ilk isim Sir Thomas More'dur. Her şeyin mükemmel olduğu bir yer fikri; bir yeryüzü cenneti tasvirinin yer aldığı - “orada hastalık yoktu, ağıt, dul insanlar, ihtiyaçlar yoktu.” Gılgamış Destanı'na kadar götürülebilir. Homeros'un *Odyseia*'sında da cennetvâri kırlar tasvir edilir. Hıristiyanlık; St. Augustine'in “ilahi şehir” ifadesiyle ütopya kavramını hem daha da güçlendirmiş hem de bu dünyada erişilebilecek bir ufuk olarak işaret etmiş

* Yrd. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Mail: uengin@gmail.com

oldu. Popüler alanda ise bu kavram, cennet görüntüleri ve cennete yapılan yolculuk öykülerinden beslendi.

Elbette More'dan çok önce bu fikri işleyenler de vardı. Bunların en bilinenlerinden biri Platon'du. O, *Devlet*'inde filozofların yönettiği; malların ve kadınların ortaklaşa sahiplenildiği; sanatın, tiyatro ve şiirin olmadığı, köleliğin bir veri olarak kabul edildiği bir devlet resmeder. More'un ütopyasında da özel mülkiyet yoktur. Eğitim ve sağlık hizmetleri ücretsizdir, günde altı saatlik çalışma vardır. Tüm dinlere toleransla yaklaşılır.

Tommaso Campanella'nın *Güneş Ülkesi* de Platon'un ve More'un tarif ettiği yönetim şekillerinden izler taşır. Burada ülkeyi yöneten kişinin Bilgi/Bilgelik, Aşk, Güç adlarını taşıyan üç büyük yardımcısı vardır. 1626'da yayımlanan Francis Bacon'ın *New Atlantis*'i de fabl formunda ve politika üzerine felsefi bir incelemeydi ve denizaltı, uçak, telefon gibi daha icat edilmemiş araçları akla getiren bahisler içeriyordu. Samuel Gott'ın *New Jerusalem*(1648) ve Gerrard Winstansley'in *The Law of Freedom in a Platform* (1649) gibi eserleri de ideal ve özgür eğitim üzerine kaleme alınmış eserlerdi.

19. yüzyıldan itibaren ütopya edebiyatı yükselişe geçti. Fransız İhtilâli, Endüstri Devrimi gibi fenomenler, gerçekleştirilmesi mümkün bir yeryüzü cenneti fikrini tetikledi. Bu bağlamda anılabilecek bazı örnekler şunlardır: William Morris, *News from Nowhere*; Edward Bellamy, *Looking Backward*; H. G. Wells, *A Modern Utopia*. Wells'in 1905 tarihli bu eseri diğerlerinin arasında öne çıkar. Wells, bir dünya devletini ütopya olarak tasarlayan ilk kişidir. (Cuddon, 1999: 957-958)

Ütopyalar, hem ideolojik hem de edebî açıdan çok anlamlı, merak uyandıran nitelikte eserlerdir. Ütopyacı düşünüş, yaşamın potansiyel alternatifleri üzerine spekülasyonlarda bulunan özel bir zihinsel tutumdur. Ütopyacılık, insanın realiteden başka bir düzen yaratabilmeye ilişkin hipotezler üretmek için realiteyi değiştirebileceğini hayal etme kapasitesidir. Bu haliyle ütopyacı düşünüş, yazarın üzerinde çalıştığı radikal bir vizyon aracılığıyla, şimdi'nin durağanlığının ötesine gitmek için duyduğu bir heyecan, bir arzudur. Ütopik dünya, imkânlar dünyasıdır. Ütopya gerçeklik değil ama mümkün bir gerçekliktir. Ütopyalara genellikle iki eğilim rehberlik eder: toplumsal düzeni yeniden biçimlendirme konusunda insanoğluna duyulan iyimser güven ve insanın özünde kötü olduğu savı. Birincisinin en güzel örneği More'un *Utopia*'sıdır. İkincisi içinse Swift, Orwell, Huxley gibi yazarlar belirtilebilir. Bu ikincilerin yazdıkları da anti-ütopya yahut distopia olarak adlandırılır. Ütopya hemen her zaman, 'olduğu şekliyle dünya'nın reddedilişi olarak nitelenmiştir. Bir edebî tür olarak ütopya, aynı zamanda romans, fantezi ve fantastikle yakın akrabalık gösterir. (Fortunati, 2000 : 634-637)

Ütopyalar; adalet, eşitlik, harmoni, memnuniyet, barış gibi niteliklerin temel olduğu muhayyeli bir toplumun resmedilişidir ve genellikle gelecek hakkında olurlar. Yazar, kendi devri için memnun olmadığı hayatın temel unsurlarının karşısında yeni bir dünya kurar. Ütopya aynı zamanda, var olan realitenin aslında nasıl olması gerektiği ve nasıl daha iyi olabileceğinin de eleştirel bir süreç içinde verilidir. Bu açıdan bakıldığında, yaşadığımız dünyanın çirkinliğini ve adaletsizliğini gösteren sihirli bir ayna gibidir. (Parlas, 2011: 2, 3, 4)

Yeni Türk Edebiyatında Ütopya

Namık Kemal'in *Rüya* adlı eserini modern Türk edebiyatında, içeriğindeki gelecekçi ifadeler de düşünüldüğünde ütopya türüne yaklaşan ilk eserlerden saymak mümkündür.

Gaspıralı İsmail'in *Darürrahat Müslümanları* adlı 1906'da basılan ütopik hikâyesi, Müslümanların kalkınmış bir millet olabileceği ve kendi bilim ve tekniklerini geliştirebileceği fikrini işler. Abdülhak Hâmid'in 1923 tarihli *Arziler*'i, çok karamsar ve maddeye tapan bir gelecek tasavvurlu ütopik bir piyestir. Halide Edib'in *Yeni Turan*'ı da adını çağrıştıran bir özelliğe, Turancılık fikrinin hayata geçirilişine dayanır. Refik Halid'in "Hülya Bu Ya" adlı hikâyesi ise teknolojinin müthiş gelişimi üzerine kurulu yine gelecekçi türde bir hikâyedir. Bunlara ayrıca

Hüseyin Cahit'in *Hayat-ı Muhayyel*'i, Tevfik Fikret'in Bir Ân-ı Huzur, Yeşilyurt gibi şiirleri ve Haşim'in O Belde'si de eklenebilir. (Ayvazoğlu, 1998)¹

Cumhuriyet döneminde Yakup Kadri'nin *Ankara*'sı, Ahmet Ağaoğlu'nun *Serbest İnsanlar Ülkesi* gibi eserler ütopya türüne dâhil edilmelerini mümkün kılacak niteliktedir. Ağaoğlu'nun eseri "baştan sona yinelenen bir hürriyet temasıyla tıka basa doludur." ve anlatılan ülkenin eğitim ve ekonomi alanında gelişmişliği yüksek düzeydedir; "bütün dünyaya mal ihraç etmektedir. (...) Ülkenin bütün vatandaşları çalışmakla yükümlü kılınmıştır. (...) ülke üniversitesinde dünyadan on altı bin öğrenci vardır." (Yalçınkaya, 2004: 192-193)

Bu türde bir diğer önemli bir örneğe, *Yalnızız*'da Peyami Safa'nın kalemiyle kapsamlı olarak çizilen bir mutluluk ülkesi, Simeranya'dır.

Yukarıda sayılan örneklere eklenebilecek bir başka eser de Şevket Süreyya'nın *Toprak Uyanırsa* adlı romanıdır.

Kadrocu ve İnkılâpçı Düşünürün Hayâli(ndeki Anadolu)

Çok yönlü bir düşünce adamı olan Şevket Süreyya Aydemir, özellikle *Kadro* dergisindeki ekonomi-politik yazılarıyla 1950'li yıllara kadar bir nesli etkilemiş isimlerden ve milli ekonomiden milli devlete giden yolun teorisyenlerinden biridir. Devletçiliğin ve milli bir ekonominin imkânlarının tartışıldığı *Kadro*'da bunların dışında; tesanütçü(dayanışmacı) ve planlamacı bir anlayış da geliştirilmiş, devletçi politikalar milliyetçiliğin tamamlayıcısı, milletin oluşumunda fonksiyonel bir unsur olarak düşünülmüştür. (Varlık, 2012: 168-169)

Kadro'nun ilk sayısındaki yazısında Şevket Süreyya Aydemir, Cumhuriyet inkılâplarının devamlılığı söz konusu olduğunda o gün için en büyük düşman olarak pesimizmi ilân eder. Burada verdiği pesimist tanımlarından birinde pesimistin, "aradığı âlemi kendi ruhunda yarattığını" söyler. (Aydemir, 1932a: 5) Aydemir'e göre pesimistin hareket noktası şahsi menfaatleri ve kendi benliği/egosudur. Roma İmparatorluğu'nun dağılmasının nedeni, insanın kendi "nefsine dönmüş" olmasıdır. Derginin 2. sayısında Aydemir bu kez pesimizmin karşıtı olarak antuzyazmı ele alır, bu kavram üzerine düşünür ve onu, inkılâpları yaratan/yaşatan hâlet-i ruhiye olarak işaret eder. (Aydemir, 1932b: 5-8)

Aydemir'in, toplumu organik bir bütün olarak düşündüğü söylenebilir. "Organizmacı yaklaşımda toplumsal düzen ve devlet bir amaçtır. Birey parça için değil bütün için çalışmalıdır, bütünüün çıkarlarına aykırı her durum düzen bozucudur." (Akkaya, 2002: 214)

Yukarıda anılan; devletçilik -romandaki bölümlerden birinin başlığı "Sosyal Devlet"tir-, milli ekonomi, tesanütçülük, planlamacı anlayış, pesimizm-antuzyazm dikotomisi ve organizmacı yaklaşım gibi öğelerin tamamına ilişkin yansımaları Aydemir'in *Toprak Uyanırsa*² adlı romanında bulmak mümkündür.

¹ Burada değinmediğimiz, Cumhuriyet öncesinde ütopya türüne dâhil edilmesi mümkün görünen Yahya Kemal'in *Çamlar Altında Musahabe*, Celâl Nuri'nin *Tarih-i İstikbal*, Molla Davudzâde M. Nazım'ın *Rüyada Terakki ve Medeniyet-i İslamiyeyi Ru'yet* gibi ve yanı sıra çok sayıda başka örnekler hakkında geniş bilgi için bkz.: (Özgül: 2004). Özellikle 1980 sonrası Türk edebiyatında ütopya türündeki eserlerin sayısını artırmak mümkündür. Bunlardan bazıları: Gülten Dayıoğlu, *Işın Çağı Çocukları*; İlhan Mimaröğlu, *Yokistan Tasarsısı*; Latife Tekin, *Unutma Bahçesi*; Hilmi Yavuz, *Taormina*; Cüneyt Arcayürek; *Ku-de-ta*. Bunlara eklenecek diğer eserler ve 1980 sonrası Türk romanında ütopya, ütopik eserler konusunu ayrıntılı biçimde ele alan bir çalışma için bkz.: (Küçükcoşkun, 2006). Türk edebiyatında ütopyayı makale düzeyinde inceleyen bir çalışma için de bkz.: (Yumuşak, 2012: 47-70)

² Remzi Kitabevi, 14. bs., 2012. Her ne kadar eserin başında "Bu, bir roman değildir. Bu, Ekmeksizköy öğretmenin hatıralarıdır." dense de eserin pek güçlü olmayan ama kurmaca/kurgusal bir tarafı olduğu açıktır. İçindeki şahıs kadrosuyla, bunların aralarındaki diyaloglarıyla ve belli bir düzen dâhilinde akan olay örgüsüyle eserin bu tarafı kendini belli eder. Tüm bunlara, eserde dilin; başındaki umutsuz atmosferden yavaş yavaş mutlu bir dünyaya geçişte okuyucuyu etkilemeye yönelik (edebî) bir şekilde kullanıldığını eklemek gerekir. Bizzat yazarın kendisi de eseri hakkında yazdığı bir yazısında bu kitabın "nihayet ve ister istemez bir roman" olduğunu itiraf eder. (Aydemir, 1964: 15)

Eserin olay örgüsü içinde birkaç kez ‘Vatan Cephesi’ geçtiği için, vak’a zamanı olarak Demokrat Parti iktidarının son iki yılını belirtmek mümkündür. Roman, emekli olmuş bir ilköğretim müfettişinin, emekliliğinin ilk haftalarında büyük bir boşluk hissine kapılması sonucunda bir öğretmen olarak tekrar mesleğe dönüşüyle başlar. Romanın aynı zamanda anlatıcısı olan öğretmenin atandığı köy, Ankara’ya yakın Keltepe’dir. Köy, adının yaptığı çağrışımları fazlasıyla yansıtır:

“Bu köyün ıssız, terk olunmuş bir hali vardı. Üzerine bir mezarlık kasveti çökmüştü. (...) Sanki burada köyce ölmüş. Sanki içinde hiç canlı yok. (...) Hatta buraya harabe bile denemezdi. Mamur olmamış ki harap olsun.” (Aydemir, 2012: 15, 16)

Köyde “kaç yüzyıllık kırgınlığın, tabiat haline gelmiş kayıtsızlığı vardır.” (Aydemir, 2012: 43)

Kendisini burada ilk karşılayan kişi olan Hafız da öğretmene bu köyde barınamayacağını söyler. Kısaca hayat hikâyesini anlatan Hafız, bir zamanların çete üyesi, şimdininse “abdestle pek arası hoş değil” gibi duran ve köyde bir çeşit imamlık yapan bir köylüdür.

Köyde “hepsi birbirinden perişan 50 kadar” hane vardır. Yakınındaki bataklık yüzünden hemen her sene köyün yarısının sıtma yüzünden yataklara düştüğünü öğrenen öğretmen kararı vermiştir. Buradan, ilk trenle geri dönecektir. Ancak saatler ilerledikçe buraya gelmeden önce konuştuğu eğitim müdürünün kendisine bu görevi ayarlayabilmek için girdiği zahmetleri, geri dönse tekrar düşeceği boşluk hissini hatırlar ve her nasılsa köyde kalır.

Bundan sonra, esasen iyi bir organizatör olan öğretmen tam anlamıyla sahneye çıkar. Garnizon komutanı albayı, kaymakamı, vali muavinini, Ankara’daki eğitim müdürünü-ilerleyen sayfalarda bunlara Nafia Vekili’de katılır- konuşmalarıyla harekete geçirir, hepsinin içinde bir antuzyazm ateşi tutuşturur. Zaten köyün hasta yatağında ziyaret ettiği imamı da “köyün dirliğine el atmadıkça Keltepe’ye mektep değil, darülfünun açsa nafiye” olacağını söylemiştir. (Aydemir, 2012: 79) Nihayet, öncelikle daha birkaç güne kadar tezek kokuları yayan küçük bir toprak damın altında artık bir “tapınak kutsallığı” taşıyan ilkel bir mektep açılır. Arkası hızla gelir: önce çocuklar sonra yetişkinler ve en sonunda nineler, dedeler bile okuma-yazma isteğiyle mektebe koşar. Mektebin açılışı ve ilk dersi verişiyle birlikte öğretmen, “insan uygarlığının tarihini yeni baştan yaratıyormuş” gibi hisseder. (Aydemir, 2012: 89) Bu, köydeki cehaletin koyuluğunu göstermesi bakımından trajik, Cumhuriyet’e inanmış bir neslin eğitime yüklediği anlamı göstermesi bakımından da karakteristik bir ifadedir. Burada Aydemir’in bir zamanlar Atatürk’ün de takdirini ifade ettiği eski bir eğitimci olduğunu ve *Toprak Uyanırsa*’nın, ülke öğretmenleriyle birlikte adı Köy Enstitüleri’yle özdeşleşen İsmail Hakkı Tonguç’a ithaf edildiğini hatırlamak gerekir.³

İ. Hakkı Tonguç; köye gidecek öğretmenlerin, köy hayatıyla içten ilgilenecek ve zirai, sınai üretim tekniklerine hâkim nitelikte olmasını öngörür. Ona göre köy öğretmeni, köyün tüm sorunlarını değiştirmeye yönelik bir anlayışta olmalı; köydeki çocuk, genç ve yaşlılara eğitim vermeli ve tarımla ilgili işlerde, devleti temsil etmede rehberlik görevini üstlenmelidir. Köy davasını “entelektüelizme feda etmeme”lidir. Amaç “dağınık, bitkin köyü harekete geçirmektir.” (Türkoğlu, 1997: 115, 119, 121, 127) *Toprak Uyanırsa*’nın öğretmen anlatıcısı bu niteliklerin hepsini kendinde taşır ve romanın başında tam anlamıyla “dağınık, bitkin” olan köyü, sonunda harekete geçirir.

Öğretmenin, köyün imamıyla yaptığı konuşmalar daima kendisi için ufuk açıcı olur. Bunlardan birinde imam şunları söyler:

“Hoca, köyde mekteple caminin farkı şudur ki: köyde cami halkın malıdır. Mektep ise devletin. İmamı, müezzini cemaat arar, bulur, tutar. Yahut da imamı devlet gönderse bile, o hemen halka karışır, halkın malı olur. Öğretmen ise daima devlet memurudur. Köyde cemaatla devlet, caminin kapısında birbirinden ayrılırlar. Halbuki

³ Atatürk’ün Aydemir’e olan takdirlerini *Toprak Uyanırsa*’nın önsözünde Yakup Kadri aktarır. s. 7

camiiyle mektep arasında sınır olmamalı. Halkın bir şeylere inanması lazım. Ama imanla bilgi birbirini tamamlamalıdır.” (Aydemir, 2012: 134)

Bunların, imamın ağzından dile getirilmesi dikkate değerdir. Bu nedenle imam ve öğretmenin kusursuz bir ahenk içinde çalıştığı *Toprak Uyanırsa*; *Vurun Kahpeye*, *Yeşil Gece*, *Mesihpaşa İmamı* gibi iman ile bilginin çatışmacı özlere indirildiği benzerlerinden ayrılır.

Teori ve Pratik Arasında: Bir Cumhuriyet Öğretmeninin Düşünce Dünyası

İçinde yer alan, anlatılan diğer tüm köylüler gibi *Toprak Uyanırsa*'nın sonlarına doğru karşımıza çıkan “selametçi” Nurullah da kısa süre sonra öğretmenin çevresine yaydığı bilgi ve çalışkanlık hâlesinin etkisi altına girer. Başlarda uzlaşmacı anlayıştan çok uzak görünen Nurullah; öğretmenden, onun bilgisinden öyle etkilenir ki İngilizce öğrenmeye başlar. Ancak buraya kadar bahsi geçen “bilgi”nin içeriğini, nitelik ve derinliğini, sınırlarını ortaya koyacak örnekler romanda pek yer almaz. Öğretmenin; bir ekskavatörün bataklığı kurutma çalışmaları esnasındaki işleyişine baktığı andaki düşünceleri; onun aydınlanmacı, pozitivist bir bilgi anlayışına sahip olduğuna işaret gibidir:

“Bu ânı garip bir heyecan içinde yaşadım. Mitoloji masallarındaki tanrıların kavgalarını hatırladım. Ama bu çamurla bu demirin savaşı bir gerçektir. Bu motorun üstündeki insan elbette ki bir masal kahramanı değildi. Ama elinde tekniğin sihirli gücü vardı. O teknik ki (...) insanın tanrılaşması demektir.” (Aydemir, 2012: 156)

Başka bir yerde kaymakamın söylediği ve kuşkusuz öğretmen tarafından da paylaşılan “Sen, ben yokuz; biz varız” sözü romanın tamamına yedirilmiş bir düşüncedir.⁴ Öğretmen sonunda tüm köyü etkilemiş, onlar için bir önder olmuştur. Bunu sağlayan ise temelde zirai, sınai çabalar ve aktivitelerdir. Tüm yüzleri güldüren; toprağın uyanışı ve (bedenen) çalışmadır. Bu, herkese huzurlu bir yaşam yaratmaya yeterli olarak gösterilir. İmam ile öğretmenin el ele verdiği böyle bir yaşamda eski dünyanın(Osmanlı) mı yoksa yeni dünyanın (Cumhuriyet) değerlerinin mi var olacağı eserdeki problematiklerin içinde yer almaz.⁵

Öğretmenin düşünce dünyasını/dünya görüşünü ortaya çıkarabilecek bir diğer detay da onun Anadolu'ya bakışında belirginleşir. Anadolu topraklarına bakıp derinlere dalan öğretmen; Frigya, İskender, Gordiyon, Etiler, Helenistik devir gibi uygarlıkları ve isimleri hatırlar. Kendisini bütün insanlığın birikiminin bir mirasçısı olarak görür. Köyün imamına Türkçe Kur'an hediye etmesi, öte dünyayı; “ebedilik özleminin bir ifadesi” olarak nitelemesi, insan aklına duyduğu sonsuz güven gibi noktalar da hatırlanınca, onun hümanist bir zihniyete sahip olduğunu söylemek mümkündür.⁶

Öğretmeni köye bağlayan mektep/egitim aşkının yanında bir unsur daha vardır. Bu da sıtma yuvası, köylülerin çoğunu her sene hasta yatağına düşüren bataklıklardır. Köylüyü aynı zamanda toptan pesimizme düşüren bu bataklık paradoksal biçimde öğretmeni hayata bağlar. Bataklığı kurutmak, öğretmenin bu köyde kendisi için en başta gelen görev olur. Bunu da sık sık Ankara'ya gidışlerinde görüştüğü mülki amirlerle yaptığı planlar çerçevesinde başarır. Devletin araçları,

⁴ Gökalp'e ait bu meşhur dizenin doğrusu şöyledir: “Ben, sen, yokuz, biz varız” (Tansel, 1989 : 102)

⁵ Bu bakımdan roman, 2008 yılındaki bir konuşmasıyla gündem oluşturan Şerif Mardin'in düşünceleri bağlamında da okunabilir. Cumhuriyet'in; iyi, doğru, güzel gibi kavramlara/değerlere ilişkin derinlemesine tanım(lama)lar geliştiremediğini belirten Mardin, yine bu nedenle Cumhuriyet'in, halkın eski değerler –Osmanlı'dan miras- sistemine alternatif getiremediğini belirtir. Mardin'in sözleri için bkz.: “Mahalle'ye öğretmen geldi.” *Radikal*, 25/5/2008. *Toprak Uyanırsa*'daki öğretmenin şu sözleri de bu açıdan dikkate değer: “Mektep, cami gibi halkı toplayamıyordu. Demek o zaman bir başarısızlık içindeymişiz.” (Aydemir, 2012 : 229)

⁶ Hümanizmin; insanın kendine yeterli olduğu inancını içermek, aklın ve deneyimin üzerine kurulu bir düzeni salık vermek, bilimin gelişmesine yakın ilgi göstermek, “bazı hayat biçimlerinin başkaca amaç güdülmeksizin yaşanmaya, izlenmeye değer olduğu” fikrini yaymak gibi nitelikler taşıdığına ilişkin bkz.: (A. J. Ayer vd., 1972 : 9-17) Doğrusu, sayılan bu niteliklerin hepsini *Toprak Uyanırsa*'daki öğretmenin düşüncelerinde bulmak mümkündür. Ahireti; insanın ebedi yaşama arzusunun bir ifadesi olarak görmesi de onun bu dünya hayatını, “başkaca amaç güdülmeksizin” yaşamaktan yana olduğunu gösterir.

mühendisleri, coğrafya uzmanları Keltepe'ye peyderpey incelemeler için gelir. Köyde kalmaya başlar.

Romandaki öğretmenin sık sık, Anadolu'yu ve Anadolu insanını anlatırken, bunların asırlarca ihmâl edilmesine vurgu yaptığı ve hayıflandığı görülür. Bu arada suçlunun kim olduğuna da işaret eder:

“Hepsinin yüzünde harcanmışlığın, terkedilmişliğin mihneti yanında, zalim sert ve tükenmiş toprakla gece-gündüz haşır neşir olmanın soy erkekliği vardı. Sahte olan, bozulmuş olan, başkalarının sırtından geçinen bizdik. Bütün ömrümüz onları oyalamak, onları aldatmakla geçmişti. Yüzyıllar ve yüzyıllarca onlara ne vermiştik ki? (...) Biz, çiğnediğimiz, ama tanımadığımız bir insan temeli üstüne tünemiş yarasalardık. Onlar ise temeldi ve bizim bu temele karşı bazı görevlerimiz olsa gerekti.” (Aydemir, 2012: 77)

Satır arasındaki Osmanlı'nın Anadolu'yu ihmâl ettiğine ilişkin bildik argüman bir kenara bırakıldığında bu cümlelerle, Aydemir'in dostu Yakup Kadri'yi ve onun *Yaban*'da aydınları suçlayan diskurunu hatırlamamak imkânsızdır.⁷ Aydemir, dostu Yakup Kadri'nin *Yaban*'ı için de bir yazı kaleme almıştır. Bugünden bakıldığında, Aydemir'in milli romana ilişkin düşüncelerini içeren bu kuramsal yazısında Türk köyleri ve köylüsü içi söylediklerini sanki otuz bir yıl sonra yazdığı *Toprak Uyanırsa*'da en azından kurgusal düzlemde hayata geçirmiş olduğunu belirtmek mümkündür:

“Çünkü bu kalabalık asırlardan beri terk olunduğu vahşi step tabiatın ortasında en güzel cevherlerini hareketsizliğin, hedefsizliğin ve iptidailiğin haşın maskesi altında örtmüştür. (...) Su arkları açın, vadileri işleyin, bozuk hayvan yerini iyi hayvan nesline, bozuk tohum yerini iyi tohuma ve bu çıplak güneş yerini ağaç gölgesine versin. Derhal manzara değişir. Köyler kalabalıklaşır, insanlar gelişir, ahlak düzelir ve Türk milletinin sayısız uyanışlarından biri daha başlar.” (Aydemir, 1933: 85, 86)

Toprak Uyanırsa'nın tematik ve düşünsel akrabalığı yalnızca *Yaban*'la sınırlı değildir. G. Petrov'un ünlü *Beyaz Zambaklar Ülkesinde* adlı eseri de *Toprak Uyanırsa*'da iki kez anılır. Petrov'un en çok önem verdiği; “halkın eğitilerek kültürel açıdan geliştirilmesi, taze güçlerin çalışma hayatına dâhil edilmesi ve toplumun eğitilmiş kesimlerinin halkın bilinçlenmesine hizmet için seferber edilmesi” gibi düşünceler, *Toprak Uyanırsa*'nın da merkezinde yer alır. (Vituhnovskaya, 2007: 10) Ayrıca insanların ma'kûs talihinin bir bataklık tarafından belirlendiği Keltepe ile *Beyaz Zambaklar Ülkesinde*'de konu edilen ve Finlilerin kendi dillerinde Suomi (“bataklıklar ülkesi”) diye adlandırdığı Finlandiya arasında paralellik kurmak mümkündür. Bu eserde anlatılan ve Finlandiya'yı ayağa kaldırma yolunda insanları örgütleyen Snelman'ın aydınlara hitaben söylediği şu sözler de yukarıda belirtildiği gibi, *Toprak Uyanırsa*'daki öğretmenin yaptıklarıyla ve Anadolu insanı hakkındaki düşünceleriyle birebir örtüşür:

“Ülke nüfusunun büyük bölümünün cahil ve kaba olduğunu görmek ve buna tahammül etmek utanç verici bir durum. Kendisi eğitilmiş olan ve kültür güneşinin ışığıyla aydınlanan herkes bu durumdan sorumludur. (...) Aydın olarak sizlerin vazifesi halkın zekâsını, vicdanını, irade ve enerjisini uyandırmak ve harekete geçirmektir. Halkın düşünme yeteneğini canlandırmak, işçileri, köylüleri ve toplumun alt kesimlerini daha iyi bir hayat kurmak için ne yapmaları gerektiği konusunda eğitmek- sizin göreviniz budur.” (Petrov, 2007: 62)

⁷ Romanın başka bir yerinde, daha doğrudan Osmanlı'nın Anadolu'yu savaşlarda “kırpı kurut”tuğu söylenir. (s. 98) Bir başka eleştirel cümlede Osmanlı'da eğitimin “ahrete dönük bir telkin”den ibaret olduğu belirtilir. (s. 374) Bunu söyleyen öğretmendir. Onun yaptıklarıyla, düşünce dünyası tümden değişen selametçi Nurullah da şöyle der: “Biz mollalar, cehaletimizden dini dondurmuşuz. Dünyayı öldürmüşüz.” Anadolu'nun/köyün ihmâli, aynı zamanda Aydemir'in eserini ithaf ettiği İsmail Hakkı Tonguç'un paylaştığı bir düşüncedir. *Köyde Eğitim* (1938), *Canlandırılacak Köy* (1939) gibi eserler kaleme alan Tonguç, “modernleşmekten aciz kal”an kentten umutlu değildir ve “Kemalist rejimin mihrak noktası” olarak köylüyü düşünür. Bkz.: (Türkoğlu, 1997: 41, 83)

Köylünün mektebe alıştırılması ve bataklığın kurutulmasından sonra köyün canlandırılması için geriye bir başka adım kalır: toprağın işlenmesi/uyandırılması. Öğretmenin örgütlemesi, bürokratların ilgileri ve yardımlarıyla toplam üç sene içinde bu da gerçekleşir. Artık köy; taze sebze-meyve yetiştirilen, traktörlerin çalıştığı, hayvancılık yapılan ve yemyeşil arazilere sahip bir yer olur. Sonunda adı dahi değişir: Keltepe artık Keklikpınarı olmuştur.

Bunca gelişmede canla başla çalışan diğer tüm köylülerden biri olan Keltepe muhtarı, bir gün öğretmen ve mühendis Ayhan'a şöyle sitem eder: "Efendiler neredeydiniz siz şimdiye kadar? Madem böyle işler gelirdi elinizden? Günah değil miydi bu milleti rezil, sefil yaşatmak bu küllükte, bugüne dek?.." (Aydemir, 2012: 217) Köylünün bürokratlara/memurlara sitemi olarak okunabilecek bu sözler aynı zamanda yine eserin içinde yer alan ve bir bakıma onun tezini de veren şu cümlelerle bir bütünlük oluşturur:

"Bir toplum eğer isterse ve yolunu bulursa ve hele o toplum Türk milleti gibi eski bir tarihe, geniş imkânlarla, kalabalık bir insan gücüne, enerjilerini belki de iyi istikametlendiremeyen, fakat ayrı ayrı değerli vasıfları olan bir aydınlar potansiyeline mâlikse; o toplumun ihtilâller olmadan, kanlar dökülmeden de, kendi toprağı üstünde nice fetihler yapması mümkündür." (Aydemir, 2012 : 206)

Keltepe'den Keklikpınarı'na geçiş/dönüşüm neredeyse tamamlanmak üzere ve üç yıl geçmişken, öğretmen arkada bıraktığı günleri hatırlar. Keltepe'nin hiç de Türk edebiyatındaki romanlarda anlatılan köylere benzemediğini düşünür. O(öğretmen), bütün işler gerçekleşirken kimseyle çatışmamıştır. Halbuki romanlardaki köyler birer "çatışmalar kördüğümü"dür. Bu köylerde; "herkes birbirine düşmandır", "her gözü dönmüş delikanlının aklı, başkasının karısında kızındadır", "kan davaları güdülür", "muhtar düzenbaz, ihtiyarlar soyguncu, bakkal muhtekir, softa ya yobaz ya da sabi sübyan düşmanıdır", "herkes kaba, herkes cahil, görgüsüz ve anlayışsızdır", "köyde şikâyet arş-ı âlaya bile çıksa, gök kapıları kapanacaktır". (Aydemir, 2012 : 286) Kısacası insan böyle bir yerde "insan olmaktan çıkar."

Cehalet dışında Keltepe'de, yukarıda sayılanların hiçbiri yoktur/görülmez. Yazar/anlatıcı, gerçek köyün kendi anlattığı şekilde olduğunu izlenimini okuyucuda bırakmak ister gibidir. Romandaki, "Köyde de İnsanlar Yaşar" başlıklı bu bölüm, köyün ve köylünün apolojisidir.⁸ Aynı zamanda eserin tamamında hissedilen didaktik havanın en yoğunlaştığı parçadır.⁹

SONUÇ

Şevket Süreyya'nın romanının öne çıkan iki temel niteliğini didaktizm ve ütopik düşünüş/tahayyül olarak belirtmek mümkündür. Bunlardan ilki konusunda şunu söyleyebiliriz: 'Organize eden olduktan sonra bu milletin başaramayacağı bir iş, üstesinden gelemeyeceği bir engel yoktur.' düşüncesi, *Toprak Uyanırsa*'nın hemen her sayfasına sinmiş bir mesajdır. Ütopik düşünüş/tahayyülün açığa çıktığı bir yerde ise öğretmenin, "insanlar mı çok iyi yoksa ben mi bugüne dek onları iyi tanıyamadım" diye kendi kendine konuşması dikkat çekicidir. Romanın birçok yerinde geçen "mucize" kelimesi ve kişilerin birer kahramana benzetilmesi de aynı olguyla bağlantılıdır. Ayrıca öğretmenin söz konusu düşüncesi ve bu kelimenin sıkça kullanılışı, romanda gerçekleşen olaylarla birlikte ele alındığında -başlanan hiçbir işin hiçbir engele takılmaması, yarım kalmaması-yazarın; realitenin dışına çıktığını hissetmesinin ve bunu okuyucuya rasyonalize etme çabasının göstergesi gibidir. Bu bakımdan roman; hemen tüm kişilerin bir idealin uğruna iradelerini

⁸ Şevket Süreyya kendi eseri hakkında yazdığı yazısında da "köydeki iç çatışmaları alabildiğine mübalağalandırarak dehşetli romanlar imâl etme'nin bizde zaten revaçta olduğunu belirtir ve kendisinin bu tip romanları pek inandırıcı bulmadığını da imâ eder. (Aydemir, 1964: 16) Bununla birlikte, köy ve köylü söz konusu olduğunda eleştirdiği romanlardan pek de farklı bir noktada durmayan *Yaban* için uzun yıllar önce yazdığı bir yazıda bu eseri, "Türk münevverinin beklediği ve özlediği romandır." diyerek coşkuyla selamlar. (Aydemir, 1933 : 87)

⁹ "Didaktik terimi eski Yunanca'da *öğreniyorum, öğretiyorum* mânâsına gelen *didaskio* kelimesinden alınmıştır. Didaskalos kelimesi öğretmen manâsına gelmektedir. (...) Bir hakikati telkin etmek maksadıyla yazılmış olan eserlere de *didaktik eser* denir. (...) Didaktik edebiyat, kendini doğuran toplumsal koşulların ortadan kalkmasına çalışır, onların süratle değişmesini amaçlar." (Gürbüz, 2008: 3, 21-22)

koşmaları, ilk bir-iki bölümden sonra tüm yüzlerdeki gülümseme, şarkı söyleyen çocukların sevinç gözyaşlarına boğduğu yetişkinler ve hem yorgunluktan şikâyet hem de kıyasıya çalışmak gibi unsurlarıyla bir Yeşilçam filminde görülecek naiflikten izler taşır.

Hastalıklar net biçimde ortadadır; eğitimsizlik, sıtma yuvası ve kurutulması gereken bataklık ve başıboş bırakılmış araziler. Bu hastalıklar için net reçeteler yazan ve yazdıklarının uygulanmasına nezaret ederek başarıya ulaşanlar da öğretmen, devlet memuru mühendis, kaymakam, vali muavini ve bir albaydır. Diğer bir deyişle devletin eliyle halk ayağa kaldırılır.

Toprak Uyanırsa'nın esas kıymeti kuşkusuz zayıf duran edebî yönünde değildir. Onun esas kıymeti; Türkiye'nin çeşitli meseleleri ve geleceği hakkında yazmış-düşünmüş bir aydınının, kendi neslinin vizyonunu ortaya koymasındadır. Bu bakımdan esere, Cumhuriyet devri aydınının / neslinin, tuttuğu rüya kayıtları olarak bakmak da mümkündür.

KAYNAKÇA

Akkaya, Rukiye (2002). "Kadro Hareketi'nin Değişim ve Demokrasiye Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme" *Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 1-4, s. 211-220

Ayer, A. J. vd. (1972). *Hümanizma Üstüne Konuşmalar* (çeviren: Vedat Günyol), Çan yay.

Aydemir, Şevket Süreyya (1932a). "Pesimist" *Kadro*, S.1, s. 5-7

(1932b). "İnkilâp Heyecanı (Antuziasm)" *Kadro*, S.2, s. 5-8

(1933). "Yaban" *Kadro*, S. 18, s. 80-87

(1964). "Toprak Uyanırsa" *Yeni Ufuklar*, C. 12, S. 143, s. 14-18

(2012). *Toprak Uyanırsa*, Remzi Kitabevi, 14. bs.

Ayvazoğlu, Beşir (1998). "Ütopya" *Aksiyon*, 7 Mart 1998

Cuddon, J. A. (1999). *Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*, Penguin Books: London, 5th edition

Fortunati, Vita (2000). "Utopia as a Literary Genre" *Dictionary of Literary Utopias* (ed.: Raymond Trousson- Vita Fortunati), Paris: Champion, s. 634-643 (Biz bu yazıya internet ortamında pdf olarak ulaştık.)

Gürbüz, Feyza (2008). *Türk Edebiyatında Didaktik Eğilim*, Gazi Üniv. Eğitim Bil. Ens., Y. Lisans Tezi

Küçükcoşkun, Yasemin (2006). *1980-2005 Dönemi Türk Edebiyatında Ütopik Romanlar ve Ütopya Kurgusu*, Süleyman Demirel Üniv., SBE, Y. Lisans Tezi

Özgül, M. Kayahan (2004). *Türk Edebiyatında Siyasî Rûyâlar*, Hece yay.

Parlas, Ertat Berfu (2011). *Education In Utopia and Anti-Utopia*, Dokuz Eylül Üniv. Eğitim Bil. Ens., Doktora Tezi

Petrov, Grigoriy (2007). *Beyaz Zambaklar Ülkesinde* (Rusçadan çeviren: Elnur Osmanov), Koridor yay.,

Tansel, F. Abdullah (1989). *Ziya Gökalp Külliyyatı I*, Türk Tarih Kurumu, 3. bs.

Türkoğlu, Pakize (1997). *Tonguç ve Enstitüleri*, YKY

Varlı, Arzu (2012). "Kadro Dergisi Üzerinden Bir Deneme: Milli İktisat'tan Devletçiliğe" *Öneri*, S.37, s. 167-173

Vituhnovskaya, M. (2007). "Grigoriy Petrov Hakkında" *Beyaz Zambaklar Ülkesinde* (Rusçadan çeviren: Elnur Osmanov), Koridor yay., s.7-51

Yalçınkaya, Ayhan (2004). *Eğer'den Meğer'e Ütopya Karşısında Türk Romanı*, Phoenix yay.

Yumuşak, Firdevs Canbaz (2012). "Ütopya, Karşı-Ütopya ve Türk Edebiyatında Ütopya Geleneği" *Bilig*, S. 61, s. 47-70